

дров, В.И. Антипов, Н.В. Володько [и др.]; / отв. ред. Я.Ю. Кондратьев / под ред. В.А. Клименко, Н.И. Мельника – К.: Атика, 2002. – С. 275. **10.** Аликперов Х.Д. Освобождение от уголовной ответственности / Аликперов Х.Д. – М.: Московский психолого-социальный институт; ИПК РК Генеральной прокуратуры РФ; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. – С. 49-50. **11.** Яценко А.М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. / Яценко А.М. – Х., 2006. – С. 10. **12.** Жидков Э.В. Примирение сторон как средство разрешения социального конфликта в уголовном праве и процессе / Э.В. Жидков // Российский следователь. – 2003. – № 3. – С. 29. **13.** Яценко А.М. Цит. праця. – С. 11. **14.** Коржанський М.Й. Кримінальне право України: Частина загальна: курс лекцій / Коржанський М.Й. – К.: Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – С. 76. **15.** Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений / Кудрявцев В.Н. – М.: Наука, 1976. – С. 6. **16.** Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія / Баулін Ю.В. – К.: Атика, 2004. – С. 138. **17.** Давыдова Е.В. Примирение с потерпевшим в уголовном праве: дисс... канд. юрид. наук / Давыдова Е.В. – Ставрополь, 2001. – С. 47. **18.** Ендольцева А.В. Институт освобождения от уголовной ответственности: проблемы и пути их решения: монография / Ендольцева А.В. – М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2004. – С. 105. **19.** Землянська В.В. Пропозиції щодо закріплення процедури примирення між потерпілим та обвинуваченим у проєкті кримінально-процесуального кодексу України / В.В. Землянська // Створення ювенальної юстиції в Україні: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 11–12 квітня 2005 р.). – К, 2005. – С. 118. **20.** Яценко А.М. Цит. праця. – С. 14. **21.** Балашов А. Правовая природа примирения по делам частного обвинения / А. Балашов, Г. Мергалиева // Мировой судья. – 2007. – № 8. – С. 6. **22.** Кримінальний процесуальний кодекс України / гол. ред. Р. Бобов. – К.: ТОВ «Редакція газети «Закон і Бізнес», 2012. – С. 158-159.

УДК 343.24

М. С. ГАЛІЙ

РОЗВИТОК ІДЕЙ А.С. МАКАРЕНКА В ТЕОРІЇ ПЕРЕВИХОВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ В УСТАНОВАХ ВІДКРИТОГО ТИПУ

Розглянуто основні особливості змісту виховної роботи серед неповнолітніх правопорушників в установах відкритого типу. Висвітлено пропозиції щодо можливості використання окремих положень на практиці у сучасних умовах. Автор робить висновки про те, що перевиховання неповнолітніх правопорушників у виховних установах, шляхом поєднання трудового впливу з культурно-освітньою роботою, слід ретельно досліджувати, вивчаючи можливість застосування окремих їх положень на практиці у сучасних умовах.

Ключові слова: неповнолітні, колонія, комуна, виховна робота.

Галій М.С. Развитие идей А.С. Макаренко в теории перевоспитания несовершеннолетних правонарушителей в учреждениях открытого типа

Рассмотрены основные особенности воспитательной работы среди несовершеннолетних правонарушителей в учреждениях открытого типа. Отражено предложение относительно возможности использования некоторых положений на практике в

© ГАЛІЙ Марина Сергіївна – молодший науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ

современных условиях. Автор делает выводы о том, что перевоспитание несовершеннолетних правонарушителей в воспитательных учреждениях, путем сочетания трудового воздействия с культурно-образовательной работой, следует тщательно исследовать, изучая возможность применения отдельных их положений на практике в современных условиях.

Ключевые слова: несовершеннолетние, колония, коммуна, воспитательная работа.

Galiy Marina. Development of ideas as Makarenko in theory educations minor offenders in establishments opened type

The article basic features educator work among minor offenders in establishments open type. It is reflected suggestion relatively possibilities uses some positions on practice in modern terms. On the basis of this research author makes that reclamation minors in offenders educational institutions by coupling employment impact is cultural and educational operation should be carefully explore the possibility of studying application of certain provisions thereof practice in modern conditions.

Key words: minor, colony, commune, educator work.

А.С. Макаренко безумовно належить до плеяди видатних педагогів. Його творчість – віха в історії вітчизняної і світової культури, у розвитку педагогічної теорії і практики. Серцевиною педагогічної діяльності А.С. Макаренка є поєднання навчання із трудовою працею та культурно-освітньою роботою. У своїй практиці педагог послідовно керувався відомими положеннями основоположників комуністичного вчення про єдність навчання і виховання. На марксистсько-ленінських засадах побудована вся педагогічна система А.С. Макаренка¹.

Довгі роки державна доктрина Радянського Союзу стверджувала пріоритет колективно-суспільного над індивідуальним: «...лише в колективі індивід одержує засоби, які дають йому можливість всебічно розвивати свої задатки, і, отже, тільки в колективі можлива особиста свобода». Ставилось завдання виховувати людей у дусі колективізму, рішуче переробляти їх. Виховання в дусі колективізму стало провідним принципом педагогіки, формування колективу – головною метою виховної роботи, а сам колектив – основним засобом і формою досягнення цієї мети².

Видатний педагогічний діяч А.С. Макаренко створив два педагогічних заклади, а саме колонію ім. М. Горького (описана у його «Педагогічній поемі»). У «Педагогічній поемі» розповідається про спробу створення та застосування непманської за часом виникнення і природовідповідної по суті повної педагогічної системи на прикладі її застосування в колонії для неповнолітніх правопорушників, перетвореної в ході педагогічного досвіду в дитячу трудову колонію. А.С. Макаренко починає організовувати трудову діяльність хлопців – створює щось на зразок колгоспу, де є навіть місцевий кінний завод і театр. Колонія переходить на самозабезпечення, але постійно поповнюється новими людьми, підлітками, які мають свої проблеми, і з цим напливом вихователі та помічники з вихованців часом не справляються³, комуна ім. Ф. Дзержинського (описана у «Прапорах на баштах»⁴).

В маєтку колишньої колонії малолітніх злочинців у 1920 році, у Полтаві була заснована та відкрита колонія ім. М. Горького. Цей маєток був пустим з 1917 року і потроху розкрадався навколишнім селянством і тими установами, які в ньому містилися. Будівля була у дуже в жахливому стані, а тому для пристосування під колонію її з перших же днів почали ремонтувати⁵.

З архівних матеріалів достеменно відомо, що на середину 1922 р. в труднольній ім. М. Горького перебувало 60 дітей⁶ (на кінець вересня того ж року – уже

77 чоловік, а черги чекало ще 16⁷, з якими працювали 5 педагогів, фельдшер-вихователька, 9 осіб технічного персоналу й 5 майстрів-інструкторів. Кількість останніх відповідала кількості робочих майстерень (столярна, кузня, жерстяна, шевська, кошикарська), де працювали вихованці, ремонтуючи або виробляючи елементарні, необхідні в їхньому побуті речі. Через брак матеріалів та інструментів у той час ще не йшлося про виробництво хоча б простої продукції для товарообміну, який би дав змогу одержати те, чого не вистачало для життєдіяльності закладу. А не вистачало всього – одягу, черевиків, їжі, постільної білизни, ліжок, меблів, підручників, знарядь праці. До матеріальних нестатків додавалася й та ускладнююча педагогічну роботу обставина, що в колонії «завжди бувало до 30 % новеньких, які ще не звикли до дисципліни і праці, які завжди привносили в общину безладний дух міської вулиці, базару, вокзалів і притонів»⁸.

Особливою подією в житті трудколонії ім. М. Горького став її свідомо спланований переїзд (питання неодноразово обговорювалося колоністами й А.С. Макаренком) у травні 1926 р. до іншої дитячої колонії в селищі Куряж, що під Харковом. Менше, ніж через рік після переїзду до Курязької колонії, що вже нараховувала до 400 вихованців, туди почали надсилати виключно важких у виховному відношенні підлітків⁹. Протягом 2-3 днів їхній опір колективу руйнувався, бо спрацьовував принцип педагогічної паралельної дії, коли колектив був не тільки об'єктом, а й суб'єктом виховання у формі колективного реагування. Не заперечуючи, що в деяких випадках фізичне з'ясування стосунків між вихованцями є доцільним, А.С. Макаренко водночас усвідомлював усю складність такого «виховання», тому для новеньких почали організовувати особливий загін, де вони вивчали правила співжиття в колонії, до цього додавався виховний вплив колективу – і за місяць новенькі ставали «активними захисниками інтересів і тону колонії».

Окрім суто педагогічних і матеріальних труднощів, роботу А.С. Макаренко значно ускладнювали й конфлікти з освітянським керівництвом. Влітку 1928 р. А.С. Макаренка викликали на колегію наркомосу із звітом. Оцінку роботи колонії ім. Горького було визнано негативною, роботу А.С. Макаренко «некомуністичною» і А.С. Макаренка було звільнено з роботи. Проте на його захист стали чекісти і запропонували очолити під Харковом комуна ім. Ф.Е. Дзержинського, де А.С. Макаренко пропрацював 7 років – з 1928 р. до 1935 р.¹⁰

Трудова дитяча комуна ім. Ф. Дзержинського була заснована у 1927 р. в селищі Новому Харкові (передмістя Харкова). Комуна була першим в СРСР дитячим закладом, який перейшов на повне самоутримання (з 1933). У 1932 р. в комуні було відкрито завод електроінструментів, потім – завод плівкових фотоапаратів. В 1930 р. відкрито робітничий факультет Харківського машино-будівно-гоінституту, а 1934 р. – школу-десятирічку. Особливу увагу він тут приділяв підняттю загальної, політехнічної і професійної освіти комунарів, підготовці їх до життя і праці. Метою комуни була боротьба з дитячою безпритульністю. Комуна існувала на добровільні відрахування від зарплати чекістів, одним з основних принципів виховання в комуні було поєднання навчання з продуктивною працею. Середню освіту в колонії здобували як малі волоцюги, так і діти з родин. В трудовій комуні була середня загальноосвітня школа-десятирічка, робітфак, добре обладнані майстерні, тут було збудовано 2 заводи: фотоапаратів та електросвердлів. В комуні працювали різні гуртки та студії. Випускалась багатотиражна газета. Комунари поєднували навчання з продуктивною працею на заводах, навчались на робітфаці (вихованці старшого віку). На підприємствах вихованці 5 год працювали і 5 год навчались. Чимало випускників комуни вчилися у вузах і

технікумах, працювали на заводах та фабриках Харкова, служили в армії та на флоті. Життя комуні ім. Ф.Е. Дзержинського А.С. Макаренко описав у книзі «Прапори на баштах» (виданої у 1938 р.)¹¹.

Як і в колонії ім. Горького, так і в комуні ім. Ф.Е. Дзержинського основним засобом виховання і перевиховання була добре організована праця, яка була педагогічно скерована і добре організована¹². А.С. Макаренко вважав, що при перевихованні не можна разом з негативним руйнувати позитивне в особі вихованця, тому при достатньому рівні загального розвитку доцільний процес часткової зміни особистості важкого школяра – реконструкції, тобто перебудови його характеру. Більше того, він на власному досвіді прийшов до твердого переконання, що безпосереднього переходу від впливу на цілий колектив до впливу на окрему особу, як коректив до розвитку колективу, також не повинно бути, а найдоцільнішим є тільки перехід, опосередкований через спеціально організований з педагогічною метою первинний колектив. Тобто він намагався здійснювати виховання кожного педагогічно насиченим середовищем первинного колективу, в якому всі його члени перебували у постійному діловому, товариському і навіть побутовому спілкуванні. Такий виховний вплив він назвав «педагогікою паралельної дії».

Вчений розробив чітку систему формування елементів демократичної культури у своїх вихованців. Колектив був розбитий на загони, командири в яких змінювалися двічі на рік. Паралельно з цими загонами були ще й шкільні класи, а для виконання того чи іншого господарського завдання утворювалися ще й зведені загони, в яких командири постійних загонів працювали як рядові його члени. Більше того, кожен день призначався черговий командир, який міг зробити зауваження або здійснити обов'язкове для виконання розпорядження будь-якому члену колективу. Все це робилось не випадково, не стихійно. Така система залежностей, зміни статусу служила гарантом справжньої демократії, не залишала ніякої можливості для виникнення кар'єризму. У такому колективі навіть найсильніша особистість не мала ніякого шансу, як писав А.С. Макаренко, «стати над колективом» або відчувати себе належною до «командної касти»¹³.

Цікавою особливістю педагога було правило, яке передбачало покарання не-трафаретні, що б'ють в ціль. Майстром такого типу покарань був, як відомо, А.С. Макаренко У спогадах його вихованців знаходимо найнесподіваніші приклади таких покарань: вкрав – користуйся вкраденим у присутності всіх, тим самим покажи, що ти є злочинцем; не можеш відучитися говорити нецензурні слова – пішли в ліс, ось тобі поляна, лайся шість годин і т.д. Педагог не ставив своїм вихованцям високих вимог, якщо вони не були готові до цього, першою вимогою при організації життя в колонії ім. М. Горького було: якщо ви хочете їсти, то повинні працювати, і це було всім зрозуміло. Наступна вимога була – дім, тобто нормальне житло, тому не треба перебувати вночі невідомо де, слід ночувати в колонії. Через деякий час була нова вимога – у вас є дім, одяга, їжа. Вам не треба красти, і тільки потім не палити, не пити і т.п., а головна вимога була добре вчитись. А.С. Макаренко зміг поставити ці вимоги тільки тоді, коли вихованці були підготовані до цього всім попереднім життям¹⁴.

Доволі цікавим є принцип паралельної дії, використовуваний А.С. Макаренко, згідно з яким вихованцеві ставлять вимогу не прямо, а через колектив, коли відповідальність за кожного покладається на колектив і його самоврядування. Такий же меті підпорядкована організація колективної діяльності. Різноманітна спільна діяльність робить життя дитячого колективу цікавим, сприяє налагодженню стосунків, згуртовує. Об'єднують колектив цікаві конкретні справи, що потре-

бують узгоджених дій кожного. Якщо учні, наприклад, самостійно розпочали певну діяльність, вони розподілять обов'язки між собою. За 15 років своєї роботи (1920–1935 рр.) через колективи, створені А.С. Макаренком, прийшло біля 3000 правопорушників і безпритульних, що стали гідними людьми, кваліфікованими спеціалістами¹⁵.

Перетворення виховних закладів- колонії і комуни- у виробничі колективи є досить повчальним. Економічна скрута примусила А.С. Макаренка поспішити із залученням вихованців спочатку до аналога натурального господарства і до підробітків у сусідніх господарствах. На нашу думку, перехід А.С. Макаренка в комуни ім. Ф.Е. Держинського переконав його ще раз, що без продуктивної виробничої праці ніяке виховання, а тим більше, перевиховання, неможливе. У зв'язку з тим, що комуна була розташована на околиці Харкова і не мала сільськогосподарських угідь, йому довелось повністю відмовитись під звичного для нього стереотипу виживання в сільських умовах. Доречним у виховному аспекті було компромісне рішення щодо оплати праці комунарам. Виробники, з метою збільшення продуктивності праці, категорично наполягали на матеріальному її стимулюванні. З ідеологічної точки зору було б правильніше привчати юнацтво до безоплатної праці. А.С. Макаренку вдалось домогтись, щоб основна частина заробітку накопичувалася на особистому рахунку кожного, з якого можна було брати заощадження лише після випуску з комуни або з дозволу адміністрації. Десята частина заробленого за загальною згодою йшла у розпорядження ради командирів для культурно-масових потреб та соціального захисту окремих вихованців. І, нарешті, незначна сума у кілька відсотків з кожного заробітку йшла на кишенькові витрати. Останнє розвивало у них навички поводження з грошми, привчало раціонально планувати свій скромний бюджет, давало їм змогу реалізувати своє право вибору в задоволенні якихось потреб. Серйозна увага приділялась і навчанню. Кожний новий вихованець у перші ж дні свого перебування в комуні зараховувався у шкільну групу відповідно до своїх знань. При комуні діяв робітфак Харківського машинобудівного інституту, майже половина випускників якого продовжувала своє навчання у вузах.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що ідеї А.С. Макаренка стосовно перевиховання неповнолітніх правопорушників у виховних установах, шляхом поєднання трудового впливу з культурно-освітньою роботою, слід ретельно досліджувати, вивчаючи можливість застосування окремих їх положень на практиці у сучасних умовах.

1. *Ярмаченко М.Д.* Макаренко Антон Семенович / Ярмаченко М.Д. // *Енциклопедія освіти* / Гол. ред. В. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 471-472. 2. *Золотоверх В.В.* Нариси з історії спеціальної дошкільної педагогіки: монографія / Золотоверх В.В. – К.: Наук. світ, 2004. – 196 с. 3. *Макаренко А.С.* Избранные произведения / Макаренко А.С.: в 3-х т. Т.2.: *Флаги на башнях*; Книга для родителей; Авторские материалы, приложения, комментарии и примечания к повести «Флаги на башнях» и к «Книге для родителей». – К.: Рад.шк., 1985. – 574с. 4. *Макаренко А.С.* Педагогические сочинения: В 8-ми т. Т.1./1983: // АПН СССР; Ред. М.И.Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1983. – 366с. 5. *Звіт про стан Полтавської трудової колонії ім. М. Горького та листування з нею про надання коштів на утримання колонії і виплату зарплати співробітникам* // ЦДАВО України, ф.166, оп. 3, спр. 920, арк. 32. 6. *Макаренко А.С.* Опыт методики работы детской трудовой колонии / А.С. Макаренко // Макаренко А.С. Педагогические сочинения : в 8 т. / сост.: М.Д. Виноградова, А.А. Фролов. – М., 1984. – Т. 1. – С. 172–177. 7. *Макаренко А.С.* Педагогические сочинения / Макаренко А.С.: в 8-ми т. Т.7/1986: // АПН СССР;

Ред. М.И. Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1983.– 320с. **8.** Макаренко А.С. Избранные произведения: 3-х т. Т.2: Флаги на башнях; Книга для родителей; Авторские материалы, приложения, комментарии и примечания к повести «Флаги на башнях» и к «Книге для родителей». – К.: Рад.шк., 1985.– 574 с. **9.** Макаренко А.С. Избранные произведения : В 3-х т. Т.3./1985: Общие проблемы педагогики.– К.: Рад. шк., 1985.– 590 с. **10.** Макаренко А.С. Педагогические сочинения : В 8-ми т. Т.2./1983: // АПН СССР; Ред. М.И. Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1983.– 512 с. **11.** Макаренко А.С. Педагогические сочинения : В 8-ми т. Т.4./1984: // АПН СССР; Ред. М.И.Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1983.– 399 с. **12.** Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. Т.5/1984: // АПН СССР; Ред. М.И.Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1983.– 333 с. **13.** Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. Т.2/1983: // АПН СССР; Ред. М.И.Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1983.– 512 с. **14.** Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. Т.4/1984: // АПН СССР; Ред. М.И.Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1983.– 399 с. **15.** Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. Т.5/1984: // АПН СССР; Ред. М.И.Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1983.– 333 с.

УДК 343.231

О. А. ПУШКАР

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ ВИНИ У ЗЛОЧИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРАВИЛ

Обґрунтована необхідність посилення уваги науковців до питань змішаної форми вини з метою формування надійної теоретичної основи вдосконалення положень статті 23 КК України. Піддана критиці наукова позиція, що наявність необережної вини щодо наслідків означає наявність необережної вини стосовно всього діяння. При такому підході поза межами складу злочину залишається і саме діяння, і психологічне ставлення особи до вчиненого, що зрештою може призвести до можливості об'єктивного ставлення в вину, яке є неприйнятним для вітчизняного кримінального права.

Пушкар О.А. Актуальные вопросы смешанной формы вини в преступлениях, связанных с нарушениями специальных правил

Обоснована необхідність усилення внимания ученых к вопросам смешанной формы вини с целью формирования надежной теоретической основы совершенствования положений статьи 23 УК Украины. Подвергнута критике научная позиция, что наличие неосторожной вини по отношению к последствиям означает наличие неосторожной вини по отношению ко всему деянию. При таком подходе за пределами состава преступления остается и самое деяние, и психологическое отношение лица к содеянному, что в конечном итоге может привести к возможности объективного вменения, которое неприемлемо для отечественного уголовного права.

Pushkar Oleg. Topical issues on a complex guilty form in respect to the specific rules infringement

In the article principal issues concerning mixed form of guilty is considered by the author. Specifically, the attention is paid on attempting in solving of perpetual criminal law scholar discussion in regard to such type of guilty presence necessity. Different aspects of mixed guilty form are considered in order to settle the issue thoroughly. In addition, problem resolving is

© ПУШКАР Олег Анатолійович – здобувач Національної академії прокуратури України